

ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ
«Соняшник–2015»

1–2 клас (1 бал)

1. Із кожного рядка поданих літер можна утворити назви тварин: *жирафа, кабан, хом'як, кішка, віслюк*. Найменшою з цих тварин є *хом'як*.
Відповідь: в.

2. Слова *сова, совеня, совіти, совиний* мають спільний корінь *-сов-*, що робить їх спорідненими (спільнокореневими). Корінь у цих словах має однакове значення, а слово *совок* має зовсім інше значення, тому воно є зайвим у нашому переліку. **Відповідь:** г.

3. Є українські народні вислови: *пищить, як комар; пищить, як миша; пищить, як порося; пищить, як пищик* (*пищик* – ‘старовинна дитяча іграшка – саморобна дудочка, свистілка, що видає високі протяжні звуки’), але: *мовчить, як риба*. **Відповідь:** г.

4. Цукор і печиво – солодкі, але печиво може бути ще й солоним; шоколад і перець бувають солодкими, а бувають гіркими; виноград може бути солодким, а може бути кислим. **Відповідь:** б.

5. Українська народна казка має назву «Кривенька качечка». **Відповідь:** в.

6. «*Без верби та калини нема України*», – каже народне прислів'я.
Відповідь: а.

7. Навесні звать люди журавлів *веселиками*, бо повертаються птахи з вирію додому, і радіють вони, весело їм, що здолали далеку дорогу, що знову в рідних краях. Вони несуть весну, радість, щасливе літечко. **Відповідь:** д.

8. У день свого народження – 19 грудня – Святий Миколай кладе слухняним діткам під подушку чи в черевичок гостинчик – «миколайчик»: цукерки чи іграшки, горіхи чи сухофрукти. Різкі ж Миколай приносить бешкетникам, неслухняним дітям. **Відповідь:** г.

9. Лише слово *смола* складається з тих самих літер, що і слово *масло*.
Відповідь: в.

10. Є звуки, які спонукають тварин до дії. Такими є звуки, які видають люди, закликаючи або відганяючи від себе тварин: *брись* – звук, яким проганяють котів; *цабе* – звук, яким волів повертають праворуч; *тпру* –

зупиняють коней; *цип-цип* – закликають до себе курчат. Звуком *агов* (рос. *ау*) людина кличе інших людей. **Відповідь:** б.

11. Зміючку з казки «Телесик» звали Оленкою. **Відповідь:** б.

1–2 клас (3 бали)

12. В усіх словосполученнях прикметники означають колір, крім словосполучення *запашна троянда*. **Відповідь:** в.

13. Якщо до поданого речення додати назви пташок у потрібній формі, то виходить, що *Весною з далеких країн прилітає багато шпаків, ластівок, журавлів, солов'їв, жайворонків*. Лише слово *ластівки* має не таке закінчення, що решта. **Відповідь:** б.

14. Ми знаємо, що є відоме українське прислів'я 5) *Книга 1) вчить, 3) як б) на 2) світі 4)жить*. **Відповідь:** в.

15. Новий рік, або свято Василя відзначали в Україні 14 січня. Василя Великого вважали покровителем землеробства, і саме тому цього дня основною обрядовою дією було засівання осель збіжжям (зерном, хлібними злаками – *житом-пшеницею*).

Цього дня діти прокидаються дуже рано, бо в них важлива справа – посівати треба. Народна традиція велить посівати спочатку в рідній оселі, а вже потім іти до чужих людей, які з радістю обдаровують посівальників ласощами. **Відповідь:** в.

16. «*У квітні ластівка день починає, а соловей – кінчає*», – йдеться в українському прислів'ї. **Відповідь:** г.

17. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) **пен(ь) зе(бра) (ля)ль(ка)**; б) **(к)ол(о) і в е (пере)ць**; в) **(об)руч ка(чення)**; г) **(г)аль(ка) б(іл)ка (к)ом(ар)**; д) **фл(яга) (р)ома(шка) ст(іл) (п)ер(о)**.

У всіх ребусах зашифровано назви предметів, якими можна писати чи малювати, лише в одному – предмет, у якому можна писати чи малювати. **Відповідь:** г.

1–2 клас (5 балів)

18. *На вербі груші ростуть* – так кажуть українці, коли йдеться про нісенітницю. Цей фразеологізм своєрідно трансформовано в усмішці: «Лізе коза на вербу, а корова й питає: «Гей, козо, а чого ти на вербу лізеш?» – «Як чого? Грушки їсти». – «Дурна ти коза: на вербі грушки не ростуть!» – «Сама ти дурна! У мене грушки із собою!». **Відповідь:** в.

19. Батько онука – це син дідуся. Таким чином, якщо онук по батькові Андрійович, то ім'я сина дідуся – Андрій, а якщо дідуся звати Василь, то син дідуся по батькові Васильович. Отже, повне ім'я дідуся сина – Андрій Васильович. **Відповідь:** г.

20. На уроці фізкультури діти стоятимуть таким чином: Андрій (найвищий) – Марійка – Василь – Іван – Микита (найнижчий). Таким чином, посередині стоятиме Василь. **Відповідь:** б.

3-4 клас (1 бал)

1. З кожної групи букв можна скласти слово, яке позначає ім'я. Отже, виходить: *Артем, Петро, Тарас, Надія, Василь*. *Надія* – це жіноче ім'я. **Відповідь:** г.

2. Зайвою в цьому реченні буде назва *ялинка*: це дерево не може виблискувати золотом, оскільки є вічнозеленим. **Відповідь:** б.

3. Із помилкою написане слово *черв'як*. Воно пишеться із апострофом. Апостроф не пишеться після літер на позначення губних приголосних [б],[п],[в],[м],[ф], якщо перед ними стоїть кореневий приголосний, але якщо цим приголосним є [р], то апостроф пишеться. **Відповідь:** д.

4. Батько каченят – *качур*. **Відповідь:** д.

5. Є слова *спитати* і *стерти*; є слова *зрізати* і *зсипати*. В українській мові вживається префікс *з-*, лише перед буквами *к, п, т, ф, х* пишеться префікс *с-*. Кажуть *зварити обід*, але *сварити дитину* (у цьому слові літера *с* входить до складу кореня). **Відповідь:** г.

6. Із літер слова *левада* не можна скласти слово *вода*, оскільки літери *о* в ньому немає. **Відповідь:** г.

7. Сама в цьому віршику *зима*, бо тільки вона пишеться з літерою *и* в корені, оскільки перевіряє слово *зіми*. Решта ж слів пишеться з літерою *е*: *земля*, бо *зёмлі*; *перо*, бо *пéра*; *село*, бо *сéла*; *стебло*, бо *стéбла*; так само як і *весна*, бо *вéсни*; слово *метро* перевіряється за словником. **Відповідь:** д.

8. У відомій українській народній пісні «Ходить гарбуз по городу» є такі рядки:

*Обізувалась морковиця,
гарбузова сестриця:
– Іще живі, ще здорові*

всі родичі гарбузові!

Відповідь: б.

9. У цій пісні йдеться про бідного запорозького козака (за бідність його прозвали Голотою). Із легенд про запорожців нам відомо, що одягалися вони по достатках. Одні в дорогих каптанах ходили, а інші так, як у пісні співається.

Відповідь: а.

10. Українські матері дарували своїм дітям вишитий рушник. Про це навіть ідеться у вірші А. Малишка «Пісня про рушник»:

*Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
Ти водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.*

Відповідь: г.

11. *Святками* традиційно називають ланцюжок зимових свят: Різдво, Новий Рік та Хрещення. **Відповідь:** в.

3-4 клас (3 бали)

12. *Везти* – ‘пересувати, переміщати якимсь транспортом кого-, що-небудь з одного місця на інше’; спорідненими із цим словом є слова *віз, підвозити, завезений*.

Везіння (розм.) означає ‘щастити комусь, фортунити’. **Відповідь:** в.

13. Слова *косити, рубати, різати* та *кувати* позначають дії, які виконуються великою мірою за допомогою рук, під час читання ми здобуємо нові знання, стаємо розумнішими. **Відповідь:** в.

14. *Зробив п'яте через десяте* – так говорять, коли робота виконана абияк;

намолати сім мішків гречаної вовни – наговорити нісенітниць;

двох слів докупи не зв'яже – так говорять про тих, хто не вміє гарно говорити;

і гадки не має – так говорять, коли людина не знає, що відбулося;

мало каші з'їв – так говорять, коли людина береться за непосильну для неї роботу. **Відповідь:** а.

15. Свято Маланки відзначають напередодні Нового року. 13 січня за старим стилем – день преподобної Меланії, звідки й походить назва свята. На свято Маланки молодь (у масках або без них) усю ніч щедрує, ходить із «козою», водить переодягненого на Маланку парубка. Традиційні персонажі – «баба» Маланка та «дід» Василь. **Відповідь:** г.

16. Мишенята Круть і Верть гралися в довгої лози. У казці читаємо: «*а мишенята тим часом почали в довгої лози гратися. Одне через одного стрібають, веселяться*». **Відповідь:** д.

17. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) по Н е ді(жка) л(у)=о к; б) сер(ежки) пень; в) (б)=с ере(т) да(х); г) п'ят(ь) ни(тка) (вів)ця; д) ві(нок) В тор(т) ОК.

У всіх ребусах зашифровані назви днів тижня, і лише в одному – назва місяця. **Відповідь:** б.

3-4 клас (5 балів)

18. Усі люди по-різному сприймають наш світ: хтось орієнтується на зорове сприйняття, хтось на відчуття, а хтось – на звуки. Напевно, Павло Григорович Тичина (а) саме з тих людей, які сприймають наш світ на слух. У його творах природа звучить різними нотами. Читач одразу чує, як шумить вітер, шумлять гаї, співають птахи та дзюркотить вода у струмках. Цікаво, що поет не тільки передає звуки, почуті ним у природі, а й створює свою власну мелодію. Це неповторна мелодія самого вірша.

На інших портретах – Андрій Малишко (б); Тарас Шевченко (в); Іван Франко (г); Григорій Сковорода (д). **Відповідь:** а.

19. В українській народній казці «Рукавичка» кожна із тваринок мала своє прізвисько, а саме: Жабка – *Скрекотушка*, Зайчик – *Побігайчик*, Лисичка – *Сестричка*, Вовчик – *Братик*, Ведмідь – *Набрідь*, Мишка – *Шкряботушка*, Кабан – *Іклан*. **Відповідь:** г.

20. Кожне наступне слово в запропонованому ряду починається двома звуками попереднього *козак, акула, лавка, карета, ..., капітан*. Отже, замість крапок має стояти слово, яке починається зі звуків [та] і закінчується звуками [ка]. Це слово *тарілка*. **Відповідь:** в.

5–6 клас (1 бал)

1. Спорідненими зі словом *гусак* є слова *гусеня, гусячий, гуска*. Усі вони мають спільний корінь -гус-, кожне із цих слів має власне лексичне значення, але всі вони пов'язані спільним основним значенням (*гусак* – 'самець гуски'; *гуска* – 'великий водоплавний свійський і дикий птах з довгою шиєю; самка гусака'; *гусеня* – 'пташа гуски'; *гусячий* – 'прикм. до гуси') Слова *гусар, загуснути, гусениця* та *гуслі* не є спорідненими зі словом *гусак*, бо мають інші значення. *Гусар* – 'у царській і деяких іноземних арміях – військовий з частин легкої кінноти, що носив форму на угорський зразок'. *Загуснути* – 'ставати густим, в'язким; гуснути, твердіти'. *Гусениця* – 'видовжена личинка метелика з кількома парами ніг і гризучим ротовим апаратом'. *Гуслі* – 'старовинний народний багатострунний щипковий музичний інструмент'. **Відповідь:** в.

2. Буква – писемний або друкований знак у складі алфавіту для позначення на письмі звуків. Приголосним, голосним, наголошеним чи ненаголошеним, дзвінким, глухим, м'яким, твердим тощо може бути тільки звук. **Відповідь:** б.

3. При вивченні історії слова необхідно виходити за межі мови, звертатися до реалій об'єктивної дійсності, суспільних звичаїв тощо. Соха – сільськогосподарське знаряддя, яким колись орали землю. Виявляється, колись вона являла собою великий розгалужений сук або гілку дерева. Один кінець загострювали й обпалювали для більшої міцності на вогні. Пізніше на нього стали насаджувати металевий наконечник. В історії землеробства соха є ніби посередницею між простою палицею для розрихлення землі (первісною мотикою) і сучасним плугом (порівн.: *посох* – ‘палиця’, лит. *šaka* – ‘гілка, сук’). Отже, лося назвали *сохатим* за його розгалужені роги. **Відповідь:** а.

4. *Кіновар*, *сурик*, *бакан* – це назви фарб. *Кіновар* – червона фарба, яку добувають із сульфїду ртуті; *сурик* – природна мінеральна фарба оранжево-червоного або червоно-брунатного кольору; *бакан* – яскраво-червона фарба. **Відповідь:** б.

5. Слово *одіозний* означає ‘той, що викликає негативне ставлення до себе, неприємний, небажаний, ненависний, неприйнятний’. **Відповідь:** г.

6. Відповідно до української міфології, бог *Сварог* допоміг людям оволодіти ковальством, навчитися хліборобства; бог *Перун* посилав на землю дощ, карає людей за провини; *Дажбог* дає людям білий день, щастя та любов; *Велес* захищає й оберігає худобу; *Ладо* береже родинну злагоду, кохання, шлюб. **Відповідь:** в.

7. У приказках мало бути слова *верба*. Ця рослина в українському фольклорі відзначається багатою символікою. Зокрема, помічено, що верба дуже швидко росте, і ця її властивість відбилася як у магїчних обрядах, так і в прислів'ях та приказках: «*Як верба росте швидко, щоб так і дитина росла швиденько*». На Буковині діти їли свячену вербу (бруньки) – «*щоб рости скоро, як верба*». У Галичині казали: «*Щоб волосся в дівчини росло швидко, треба її острижене волосся класти в розсохлу вербу*».

«*Грушки на вербі*» – це небувальщина, вигадка. «*У нього на вербі грушки ростуть*», – кажуть про людину, що оповідає неймовірні речі. **Відповідь:** а.

8. В українській народній пісні є рядки:

*Несе Галя воду,
Коромисло гнеться,
За нею Іванко
Як барвінок в'ється.*

Відповідь: б.

9. *Пропустити крізь зуби* – ‘вимовляти повільно, невиразно або знехотя’;
мати зуб (на когось) – ‘гніватися на кого-небудь; прагнути зробити неприємність, прикрість комусь’;

скалити зуби – ‘(з кого, чого) насміхатися, глузувати’;

зуби продавати – ‘без причини усміхатися, сміятися’, але

водити за носа – ‘обдурювати кого-небудь певний час, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось’. **Відповідь:** в.

10. Значення прикметників *важкий* і *тяжкий* (за деяким винятком) збігаються. Паралельно вживаються зі словами: *голова, людина, погляд, відро*. Тільки *важкий* використовується в значенні ‘великий за розміром і силою дії’, наприклад: *важкий електровоз*. **Відповідь:** д.

11. Слова *оберіг, обережний, збереження* споріднені зі словом *берегти* – ‘ощадливо витратити, виявляти турботу, захищати, пам’ятати’; а слово *прибережний* – ‘той, що знаходиться поблизу берега’. **Відповідь:** г.

12. Сталий вислів *казка про білого бичка* позначає ‘розказувати щонебудь надумане, вигадане’. **Відповідь:** д.

13. Ці назви пов’язані із середнім місяцем весни – *квітнем*. Квітень зустрічає весну як повноправну господиню: луки, узлісся, видолінки одягаються в зелень, з’являються перші весняні квіти.

Найпершою давньоруською назвою цього місяця була *цветень*. Письменники ж послуговувалися переважно словом *апріль* (від латинського *апріліс*, чи ще давнішого – *апрілюм*, тобто ‘сонячний’).

У народі кажуть: «*Квітень – переплітень, бо переплітає трохи зими, трохи літа*».

У назві *лелечник* ідеться про найшановнішого в нашого народу птаха – лелеку, який, долаючи далекі відстані, приносить на своїх крилах теплу весну. Недарма кажуть: «*Прилетів лелека – весну приніс здалека*». **Відповідь:** в.

14. За літописом «Повість минулих літ», ці слова, як і попередження «*Іду на Ви!*», належать князю-воїну Святославу. **Відповідь:** б.

15. *Зажинки* – давній український народний ритуал зажинання першого снопа. Це робила, як правило, берегиня роду – матір (за її відсутності – старша дочка). *Свято Першого снопа – зажинки* – зазвичай супроводжувалося піснями, ритуальними діями: сніп прикрашали польовими квітами, ставили на покуті під образами, зберігаючи до осінньої сівби (зерном розім’ятих колосків робили перший засів). У кожного регіону свої особливості обрядового дійства, що символізує початок жнивних робіт. Та незалежно від місцевості й

часу вони потребували важкої згуртованої праці, сприятливої погоди, а отже, – Божого благословення. **Відповідь:** в.

5-6 клас (3 бали)

16. У літературній українській мові не існує назви *харківчани*. Від топоніма *Харків* утворюємо іменник *харків'яни*. **Відповідь:** в.

17. Іменник *коноплі* вживається тільки в множині. Слова *сандалі*, *ласти*, *луки*, *хащі* можуть мати форму однини (наприклад, *сандалі* – *сандаля*, *ласти* – *ласт*, *луки* – *лука*, *хащі* – *хаща*). **Відповідь:** б.

18. В українській мові є слова-омоніми: *туш*¹ – (жін. р.) ‘рідка або суха фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яка вживається для креслення, малювання пензлем, пером і т. ін.; виготовляється зі спеціальної сажі й клею’; 2) *туш*² – (чол. р.) ‘невелика музична п’еса, що виконується як урочисте привітання під час вшанування, вручення нагород і т. ін.’; *туш*³ – (чол.р.) ‘у грі в більярд – ненавмисне торкання до шара, що вважається ударом’. У першому значенні слово *туш* належить до III відміни (*туші* (Р.в., Д.в.), *тушю* (О.в.)); у другому значенні – до II відміни (*вітального тушу* (Р.в.)). **Відповідь:** д.

19. Слова *борть*, *колода*, *дуплянка* позначають вулики для бджіл, *димарем* називають пристрій для обкурювання димом бджіл. Слово *ятір* слугує для позначення риболовного знаряддя типу пастки, що його встановлюють на дно водоймища. **Відповідь:** д.

20. Усі названі ознаки притаманні міфам і легендам, проте в легендах ішлося про чудесні події, які сприймалися як достовірні, а міфи зображували лише фантастичні події (розповідали про богів, духів, героїв, надприродні сили, які брали участь у створенні світу). **Відповідь:** г.

21. Український народ завжди з повагою ставився до Бога, тому форма фразеологізму «*На тобі, Боже, що мені негоже*» (у ситуації, коли хтось дає ближньому неважливу річ) є неправильною. Навряд чи наші предки наважилися б пропонувати Богові непотріб. Річ у тому, що слід говорити так: «*На тобі, небоже, що мені негоже*». Обидві частини римованої приказки, як і належить, мають однакову кількість складів. Іменник *небоже* – це клична форма від іменника *небіж*, який у давнину означав бідну людину. Іншої версії дотримується Олександр Пономарів, який стверджує, що *небіж* – це клична форма від іменника *небіж* (племінник), тому зрозуміло, що багатий дядько бідному небожеві кидав не дуже ласий шматок. **Відповідь:** в.

22. *Язик до Києва доведе.*

На городі бузина, а в Києві дядько.

Пропав, як швед під Полтавою .

Дурний і в Києві не купить розуму.

Тільки й рідні, що в Києві Химка. **Відповідь:** в.

23. Дієслова *живемо* та *ідемо* пишуться з літерою *е*, оскільки належать до I дієвідміни, решта ж дієслів: *дружимо*, *тужимо*, *ходимо*, *сидимо*, *сваримось*, *ділимось* – належать до II дієвідміни, тому в особових закінченнях мають літеру *и*. **Відповідь:** д.

24. Фразеологізм *не має лою в голові* означає людину нерозумну, а решта сталих висловів має значення ‘розумний, обдарований’. **Відповідь:** а.

25. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) **чо**(вен) **бо**(в)ти; б) **ту**(рка) **фл**(я)=**і**(га); в) **кро**(т) **СІ** в(иделка) **ки**(т); г) **чере**(пах) **ви**(ла) **ки**(й); д) **ко В** за (кар)ни(з).

Зашифровані слова *чоботи*, *туфлі*, *кросівки*, *черевики* – взуття, елемент одягу людини. Застосовується для теплового й механічного захисту ніг. *Ковзани* також вдягаються на ноги, але для того, щоб кататися на ковзанці. **Відповідь:** д.

5-6 клас (5 балів)

26. Ідеться про борщ. Його колір переважно червоний, хоча може бути й зеленим, і рожевим (холодний борщ). **Відповідь:** в.

27. Ця рослина – барвінок (а). За свою нев’янучу красу він став одним із символів України. Барвінок клали біля новонародженого, на весілля гільце й коровай оздоблювали барвінком. Вінки з барвінку клали на голови молодих на весіллі, на обрядові свята дівчата теж завжди використовували ці квіти, а на могилах посаджений барвінок символізував вічну пам’ять за померлими.

На решті фото зображено мак (б), волошку (васильок) (в), ромашку (г), чорнобривці (д). **Відповідь:** а.

28. Категорія роду є не тільки формальною, але й семантичною, оскільки рід у більшості випадків вказує на чоловічу або жіночу стать особи чи істоти: *вівця* – *баран*.

Розрізнення родових форм за статтю відсутнє в багатьох назвах істот: *муха*, *куниця*, *щука*, *черепаха*. **Відповідь:** г.

29. У народі кажуть: «*Хитрий, як Панасова гуска*», «*Розумний, як Федькова кобила*», а Сидоровій козі дісталася: «*Били, як Сидорову козу*», «*Обідрали, як Сидорову козу*», але й «*Розумна, як Сидорова коза*». **Відповідь:** в.

30. *Горнятко* – це маленький горщик. Його зображення подано у варіанті б. На інших зображеннях *кухоль* (а), *тиква* (в), *келих* (г), *ряжанка* (д). **Відповідь:** б.

7–8 клас (1 бал)

1. *АЗС, пастораль, жовч, розкіш* – іменники жіночого роду. Рід аббревіатур визначаємо за головним словом. *АЗС* – *автозаправна станція*, головне слово – *станція*, отже, іменник належить до жіночого роду. Запозичений іменник *меню* ще повністю не є засвоєним українською мовою, він належить до невідмінюваних. Іменники жіночого роду *жовч, пастораль* і *розкіш* належать до іменників третьої відміни, які в українській мові мають нульове закінчення. Іменники *нежить* і *псалтир* – чоловічого роду, належать до другої відміни. Слово *собака* в українській мові належить до чоловічого роду. **Відповідь:** г.

2. «*Годі плести нісенітниці*», – сказала вчителька Василькові.

З розвитком літературної мови щоразу більше з'являється нових складних слів. Найбільше складних слів буває серед іменників.

Із цілих словосполучень утворено деякі складні слова (іноді ще й з наростками), наприклад: *добровечір* (добрий вечір), *добраніч* (доброї ночі), *нісенітниця* (ні + се + ні + те + н + иця). **Відповідь:** б.

3. Сполучаючись із назвами парних предметів, збірні числівники позначають кількість пар. Тобто, вислови *двоє чобіт, двоє черевиків* позначають дві пари чобіт чи дві пари черевиків – по чотири штуки тих і тих. **Відповідь:** д.

4. «Грамматика...» Смотрицького – один із найвидатніших творів старожитнього слов'янського мовознавства. Учений першим в історії вітчизняної лінгвістики дав повний курс церковнослов'янської мови в прийнятих тоді частинах: орфографія, етимологія (тобто морфологія), синтаксис, просодія. Увів нову літеру на позначення дзвінкого проривного задньоязикового приголосного – *ѣ*, узаконив уживання букви *ѣ*. Установив правила вживання великої букви, розділових знаків, правила переносу. Багато з його правил орфографії та пунктуації зберігають чинність у сучасній українській літературній мові.

Автором «Азбуки» є Іван Федоров, автор «Букваря южнорусського» – це Тарас Григорович Шевченко; автор «Лексикону словеноросського» – Памво Беринда; «Синоніма Славеноросская» – це анонімний рукописний словник другої половини XVII століття. **Відповідь:** в.

5. *Каленики* – хлібці з начинкою, які випікали здебільшого взимку, коли калина була підмороженою. **Відповідь:** а.

6. Одним із найдавніших і найвагоміших допоміжних занять українців було *чумацтво*. Воно належало до найпрестижніших видів занять і промислу. Повагу до нього зумовлювали, з одного боку, відносна надійність заробітку, з

іншого – працелюбність, сумлінність, доброта, щирість та інші позитивні риси характеру прасола. Тому майже всі юнаки мріяли стати якщо не лицарем-козаком, то бодай чумаком. **Відповідь:** б.

7. *Кожух* – довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита зазвичай з овечої шкіри хутром усередину; *опанча* – верхній одяг, подібний до халата. Шився з довгих полотнищ чорного або сірого кольорів; *жупан* – національний верхній приталений чоловічий або жіночий одяг до п'ят, зазвичай жупан носили заможні люди; *свита* – довгополий верхній одяг із грубого домотканого сукна, який був переважно сірого або брунатного кольору. *Кобеняк* – суконний довгий і широкий чоловічий верхній одяг із відлогою; каптан, кирея, сіряк. **Відповідь:** в.

8. У парах: *мийка* – мило; *косовиця* – коса; *лікарня* – лікар, *рукавиця* – рука – слова є однокореневими (мають однаковий корінь і спільність значення). А от слова *креслення* й *кресало* різні за значенням.

Креслення – ‘дисципліна зі створення стандартизованих технічних малюнків, що виконуються фахівцями інженерами, архітекторами тощо’.

Кресало – ‘прилад, за допомогою якого можна отримати вогонь’.
Відповідь: б.

9. Думи виконуються речитативом – протяжним мелодійним проказуванням – у супроводі *кобзи*, *бандури* (в) чи *ліри*. На інших світлинах *цимбали* (а), *флейта* (б), *бубон* (г) і *скрипка* (д). **Відповідь:** в.

10. Назвати мешканку Іраку одним словом неможливо, для цього необхідно використовувати описовий зворот: *жителька Іраку*. **Відповідь:** б.

11. *Солом'янки* (1) – яйця, на які за допомогою клею прикріплюють соломку у вигляді різних візерунків.

Мальованка (2) – це яйце, розписане фарбами за допомогою пензля (найчастіше це дерев'яні, декоративні писанки).

Крапанка (3) – на фарбоване яйце краплями воску наносять цяточки іншого кольору чи кольорів, розташовуючи їх по всій поверхні.

Крашанка (4) – яйце, пофарбоване в один колір рослинними фарбами, без узорів.

Дряпанка (5) – яйце, на якому орнамент видряпано гострим предметом (голкою або металевим стержнем) на пофарбованій одним тоном поверхні.

Бісерки (6) – яйця, на які за допомогою клею прикріплюють бісер різного кольору та розміру.

Відповідь: в.

12. Художник Карл Брюллов написав портрет російського поета Василя Жуковського, і за виручені кошти 22 квітня 1838 р. було викуплено Т. Г. Шевченка з кріпацтва. **Відповідь:** г.

13. *Пани б'ються, а в мужиків чуби тріщать*, – говорить українське прислів'я. **Відповідь:** б.

14. Лише слово *тремтячий* – дієприкметник (форма дієслова), решта слів – присвійні прикметники. **Відповідь:** г.

15. Вислів *сміятися на кутні* означає не 'сміятися', а 'плакати'. Тут дається ознака людська спостережливість. Коли хтось сміється, він розтуляє губи, і видно передні зуби; коли ж плачуть, – кривляться, губи розтуляються так, що видно аж кутні зуби. **Відповідь:** б.

7–8 клас (3 бали)

16. Вставні слова, словосполучення та речення виражають особисте ставлення мовця до свого висловлювання, наприклад, указують на джерело повідомлення (*Поміж людьми, як кажуть, добре й нам; Ліс, або, як серби кажуть, шума це не просто сосни та дуби; Тут, на наш погляд, починається найтонша шліфовка особистих переконань*). Прикладка може приєднуватися за допомогою сполучника *як* (*Чимало зробив М. Вороний як перекладач ... європейської, зокрема французької, поезії*). Вставлені конструкції суттєво відрізняються від вставних *як* своїм значенням, так і своєю інтонацією в усній мові, а також уживанням при них розділових знаків на письмі. Вставлені слова й речення вносять додаткову інформацію в речення, не будучи граматично пов'язаними з ним. Вставлену конструкцію вжито в реченні *Є ж люди на землі (а то б не варто й жити), що ... вміють і любити, і усміхатися...* **Відповідь:** г.

17. У простому реченні помилки можуть бути спричинені неправильною побудовою однорідного ряду. Синтаксична однорідність тісно пов'язана з однорідністю логічною, змістовою, оскільки однорідні члени речення називають поняття одного логічного ряду. При побудові речень з однорідними членами треба враховувати, щоб вони були однорідними за змістом і однаково сполучалися зі словом, якого стосуються. Логічні однорідні ряди використовуються для класифікації, детального опису предмета, явища. У реченнях *Суфікс змінює тональність слова, забарвить його емоційним змістом; Через рік Петров закінчив факультет і повертається на посаду керівника штабу* вжито однорідні дієслова-присудки в різних видово-часових формах (у першому реченні дієслово-присудок *змінює* має форму недоконаного виду теперішнього часу, дієслово-присудок *забарвить* – форму доконаного виду майбутнього часу; у другому реченні дієслово-присудок *закінчив* уживається у формі доконаного виду минулого часу, а дієслово-присудок *повертається* – у формі недоконаного виду теперішнього часу).

Крім того, помилки можуть бути зумовлені неправильною заміною форми недоконаного виду формою доконаного, наприклад, *Народна творчість і українські поети завжди заспівали і співають величну пісню Матері* (замість

форми доконаного виду *заспівали* варто вжити форму недоконаного виду *співали*). Однорідні члени речення називають поняття одного логічного ряду, тобто близькі за суттю. В один однорідний ряд не об'єднуються назви істот і неістот (*народна творчість і українські поети*).

Стилістично не мотивоване використання дієслова доконаного виду майбутнього часу в реченні: *Пестливі суфікси приєднуються до багатьох іменників*. Слід було використовувати форму недоконаного виду теперішнього часу зі значенням позачасової дії (*приєднуються*).

У реченні *Мати народила нас, навчила говорити й запалила в серці вічне світло пісні* всі дієслова-присудки вжито в однаковій формі – доконаного виду минулого часу дійсного способу. **Відповідь:** д.

18. Слова *тарілки, миски, чашки* у формі множини мають наголос на останньому складі; слово *ложки* має два варіанти наголошування в множині, а от слово *виділки* наголошується лише на другому складі. **Відповідь:** г.

19. Нагрудний одяг переважно був без рукавів. Еволюція нагрудного одягу відбиває етнокультурні взаємовпливи й місцеві традиції, тісно пов'язана з кліматичними умовами та характером господарської діяльності народу. Зокрема безрукавки, що їх носили як чоловіки, так і жінки, демонструють різноманітність видів (за рахунок використання різних матеріалів, крою, художніх прийомів тощо).

Кептар – хутряна безрукавка населення Карпат та Прикарпаття. Мав значну локальну варіативність щодо довжини та прийомів оформлення.

Керсетка – безрукавка з фабричної тканини, яка мала багато місцевих варіантів довжини, пропорцій, декорування. Побутувала здебільшого на Київщині, Чернігівщині, Полтавщині, частково на Півдні України.

Лейбик (*бруслик, катанка, горсет*) – сукняна безрукавка жителів передгір'я Карпат, рівнинної частини Західної України та Полісся.

Юпка (*куртка, кохта*) — нагрудний одяг з рукавами, відомий у різних регіонах України. Найчастіше виконувався з фабричних тканин і повторював форму та крій місцевих безрукавок.

Давнім видом поясного жіночого одноплатового розпашного одягу була *обгортка* (*дерга, опинка, горботка, фота*), що виготовлялася найчастіше із саморобної вовняної тканини. Була поширена на Поділлі, Прикарпатті, Буковині, а також на Полтавщині. Обгортка мала значну кількість варіантів тканого малюнка, кольористичного вирішення, розмірів і способів носіння.

Відповідь: д.

20. Слова *вето* ('остаточна чи умовна заборона, яку накладає верховна державна влада на рішення нижчого органу'), *табу* ('заборона певних дій, слів тощо, порушення якої, за забобонними уявленнями людей, неминуче спричиняє тяжке покарання'), *ембарго* ('заборона державною владою заходу в свої порти іноземних кораблів або їх виходу') частково збігаються в значеннях. **Відповідь:** б.

21. Сполука *обидві жінки* має у своєму складі збірний числівник *обидві*; *тридцятиліття*, *десяток*, *трійня* і *чверть* – іменники, які мають числове значення. **Відповідь:** в.

22. *Личаки* – плетене з кори дерев взуття; *гета* – дерев'яні сандалі на двох брусках та із шнурівкою між пальцями; *сабо* – черевики на дерев'яних підшвах або видовбані з дерева; *унти* – хутряне взуття з м'якою підшвою. **Відповідь:** б.

23. У перекладі з церковнослов'янської мови *купина* означає 'кущ'. Терновий кущ виділяє ефірні пари, які можуть горіти, проте самої рослини вогонь не торкається, за це його назвали «неопалима купина». Вважалося, що з неопалимої купини виходить Бог, щоб показати людям істину. Також вірили, що терен захищає від нечистої сили. У Біблії говориться, що Бог явився Мойсею з неопалимої купини. В Україні з неопалимою купиною пов'язаний образ Діви Марії. **Відповідь:** а.

24. Фразеологізми першого рядка (а) об'єднує значення 'радіти'; третього (в) – 'перемогти'; четвертого (г) – 'жити'; п'ятого (д) – 'насміхатися'. Фразеологізм *пройти крізь сито й решето* означає 'багато всього зазнати', а *мазати п'яти салом* – 'тікати'. Отже, фразеологізми другого рядка (б) мають різні значення. **Відповідь:** б.

25. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) **сн**іг(ур) (підк)**ов**(а) (інд)**ик**; б) **тр**(и)=і **с**(та) **ку**(ло)**н**; в) **ме**(дуза) (п)=**ж ень**; г) (хві)**ст** (в)уд(ка) (ол)**ень**; д) **в О г** (мли)**не**(ць) (б)=**в ик**.

Серединний період, що ділить зиму (січе) навпіл, на думку деяких мовознавців, і дав назву місяцеві.

За іншими свідченнями, назва місяця *січень* походить від слова *січа*. У давнину в цей час починали розчищати ділянки від корчів, щоб навесні їх засіяти. Цей промисел називався *січа*.

Січень хоч і започатковує рік, але після грудня вважається другим місяцем зими і отже, є чи не найхолоднішим. Не випадково, що в народі з цього приводу існує чимало прислів'їв та приказок. Одне з них стверджує: «*Січень снігом січе, а мороз вогнем пече*». Воно й не дивно, адже за своїм характером це місяць контрастів. Чи не тому про нього мовиться: «*Сонце хоч і блищить, проте й мороз тріщить*». Саме на січень, який пересікає зиму, припадають хрещенські морози, що стали символом зимової холоднечі. Завдяки народним спостереженням перший місяць року мав ще й інші назви, серед яких: *сніговик*, *вогневик*, *тріскун*, *студень*.

Місяць *лютий* у давнину мав ще назву *межень*, бо був межею між зимою та весною. **Відповідь:** в.

7–8 клас (5 балів)

26. Прізвища, що закінчуються на *-р*, належать до твердої, м'якої та мішаної груп. За типом твердої групи відмінюються всі прізвища, крім тих, що мають у своєму складі *-ар (-яр)*: *Андрію Кушніру*. До м'якої групи належить частина прізвищ із суфіксом *-ар*: *Іванові Пушкарю*. До мішаної групи відносяться прізвища із суфіксом *-яр*: *Тимофієм Золярем, Денисом Козярем*. Прізвища іменникового типу із закінченням *-а (-я)* відмінюються за зразком іменників I відміни: *Мариною Нетудихатою*. На відміну від однозвучних назв, що мають у родовому відмінку закінчення *-у (-ю)*, прізвища в цьому відмінку закінчуються на *-а (-я)*: *Андрія Вітра*. Прізвища, що мають форму присвійних прикметників із суфіксами *-ів (-їв)*, при відмінюванні можуть набувати паралельних форм: *Петру Кирчіву (Кирчеву)*. До іменникових належать прізвища із суфіксом *-ин*, що означали національну приналежність: *Сергієм Турчином*. Чоловічі прізвища, що закінчуються на *-о*, змінюються: *Віктором Синем*. Голосні *о, е* чергуються з нульовим звуком (випадають): *Олега Бурячка, Андрія Вітра*. Не відбувається чергування при відмінюванні прізвища *Куліш* (правильно: *Дмитру Кулішеві*). **Відповідь:** г.

27. Відповідно до Конституції України, елементом Великого Державного герба України має бути герб Війська Запорозького, відомий як перший оригінальний український герб (XVI ст.). На ньому зображено вояка з мушкетом (самопалом). Сталих кольорів герб не мав. У XVIII ст. на полкових і сотенних прапорах Гетьманщини лицаря зображували в червоному або позолоченому жупані на блакитному або золотому тлі. **Відповідь:** а.

28. *Терпи, козаче, отаманом будеш*, – говорить українська народна приказка. **Відповідь:** б.

29. Зовиця – сестра чоловіка, це родичка, яка з'являється в жінки після укладення шлюбу. **Відповідь:** д.

30. Лелека – птах-тотем у давніх слов'ян; символ батьківщини, сімейного благополуччя.

Лелека в українців – святий птах, який, за повір'ям, має риси й звички, що притаманні людям. У народному уявленні він є символом праці й відданості. Де він покладе своє кубло, там у хаті буде щастити, а якщо його образити, він і хату може спалити. В Україні птахів і звірів не називали людськими іменами. Однак, для лелек робили виняток: *«Антоне, принеси тепло»*.

Лелеки розуміють людську мову, адже колись говорили; як і люди шукають собі пару; турбуються про дітей і через ревності можуть покінчити життя самогубством.

Як і людина, лелека може плакати. Лелека сумує, коли бачить свари поміж людьми: *«стане нерухомо на одній нозі і плаче гірко... А як бачить добро*

між людьми, то калатає своїм дзьобом. То він так радіє». Тому саме для цих птахів українці робили виняток, називаючи їх іменами людей. **Відповідь:** б.

9 клас (1 бал)

1. Прислівник *учора* не змінюється, тому не має закінчення. **Відповідь:** г.

2. Лаври з'явилися в V столітті в Палестині й були монастирями, устрій яких передбачав захист від кочівників, спільні богослужіння, але водночас зберігав елементи відлюдницького життя. Історично лаврами були лише чоловічі монастирі. **Відповідь:** б.

3. Самійло Кішка був брацлавським шляхтичем за походженням. Став козацьким отаманом, керував низкою морських походів (на Ізмаїл, Очаків, Білгород-Дністровський тощо). **Відповідь:** б.

4. Горпина мала прізвисько *Терпилиха* (від прізвища *Терпило*), утворене від дієслова *терпіти*. **Відповідь:** в.

5. Тисяча тисяч становить *мільйон*, тисяча мільйонів – *мільярд* (або *білльон*), тисяча мільярдів – *трильйон*.

Секстильйон – число, яке зображають одиницею з 21 нулем (у деяких країнах – з 36 нулями).

Італійське слово *мілле* перекладається як *тисяча*, *-оне-* – як наш суфікс *-иц-*. Таким чином, слово *мільйон* позначає тисячу тисяч, тисячищу, величезну тисячу. **Відповідь:** в.

6. «По нашому хахлацьку строю / Не будеш цапом, ні козою, / А вже запевне що **волом**: / І будеш в плузі похожати, / До броваря дрова таскати...» – саме так сказано в поемі про українців. **Відповідь:** г.

7. У першому рядку наведено слова з однаковою формою й різними значеннями (*став* – ‘водойма’ чи мин. час чол. р. від *стати*; *край* – ‘сторона’ чи наказов. спос. від *краяти*); у другому рядку прикладів – близькозначні слова – синоніми; у третьому – протилежні за значенням – антоніми; в останньому – близькі за формою, але різні за значенням – пароніми. **Відповідь:** а.

8. *Опришки* – учасники селянського повстанського руху в Галичині, на Закарпатті, Буковині проти польської шляхти, молдавських бояр, угорських феодалів, згодом – проти австрійської адміністрації. Діяли у XVI ст. – 1-й половині XIX століття.

Діяльність опришків справляла глибоке враження на народну свідомість і знайшла своє фольклорне відображення у безлічі народних пісень, легенд, переказів. Народ опоетизував опришків як народних месників, що грабували панів і наділяли грошима бідних. **Відповідь:** б.

9. Ім'я полянського князя Кия звучить уже багато століть найменням прекрасного міста на Дніпрі – столиці України. У «Повісті минулих літ» читаємо, що Кий разом із братами Щеком та Хоривом і сестрою Либідь заснували місто. У вірші Олександра Олеся пропущено ім'я Хорива. **Відповідь:** в.

10. Перифраз – мовний зворот, який вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак.

Т. Шевченка називають Великим Кобзарем (за назвою збірки його творів). Усі визнають Тараса Шевченка за Пророка української нації, для кожного свідомого українця він не просто народний поет, талановитий митець, а й національний пророк, апостол правди. Знедоленому, безправному українському народові потрібен був великий муж, що мав би відвагу говорити за всіх. Потрібен був речник, новий Боян, патріарх, подвижник, пророк. Таким став Тарас Шевченко. Це поет, даний Богом. Спів Шевченка був «... воістину гуком воскреслої труби архангела», – пише П. Куліш у «Спогадах про Шевченка» і називає його національним пророком.

Титана Прометея уславив великий син українського народу Тарас Шевченко в поемі «Кавказ». Мотиви тираноборства звучать у багатьох творах Кобзаря. «Караюсь, мучуся... але не каюсь», – скаже про себе український Прометей, перебуваючи на засланні. Для Шевченка титан Прометей – символ стійкості народу, що бореться й перемагає. Саме таким був Т. Шевченко, і саме тому його так називає український народ.

Після Тараса Шевченка – Великого Кобзаря – український народ затвердив за Іваном Франком символічне ім'я *Великого Каменяря*. «Каменярі» – відомий вірш Івана Франка (за мотивами цього вірша самого автора називають «Каменярем»). **Відповідь:** б.

11. *Суджений і суджена, наречений і наречена* – 'призначені долею'; хлопець і дівчина до одруження; *молодий і молода, князь і княгиня*, а також *наречений і наречена* – так під час українського весілля називають хлопця й дівчину, які одружуються. *Дружби*, або *бояри* – це найближчі неодружені друзі молодого, а *дружки* – це незаміжні подружки молодої. **Відповідь:** г.

12. У процесі вивчення «Слова про похід Ігорів» склався погляд на нього як на неоціненне джерело з історії України-Русі, літературної мови того часу, усної народної творчості, міфології, географії, біології. Учені визначають приблизну дату написання твору – 1187 рік. Саме 800-ліття цього твору було відзначено за рішенням ООН на міжнародному рівні. **Відповідь:** в.

13. До 1846 року, поки цей літопис не було опубліковано з ініціативи Пантелеймона Куліша Осипом Бодянським, твір існував у рукописному варіанті. Визначивши, що це історичне джерело було створено сучасником

подій, П. Куліш запропонував його назвати «Літописом Самовидця». Автор літопису, безумовно, брав участь у тогочасних історичних подіях (звідси й ім'я Самовидець). Козацькі літописи належать до історично-мемуарної прози, у якій оповідь ведеться у формі записок від імені автора про реальні події, учасником або ж очевидцем яких він був. Відомості з «Літопису Самовидця» П. Куліш узяв за основу першого історичного роману в українській літературі «Чорна рада». **Відповідь:** г.

14. У пісні читаємо:

Ой з-за гори та з-за кручі

Буйне військо виступає,

Попереду Морозенко

Сивим конем виграває.

Відповідь: б.

15. Із драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» ми дізнаємося, які сопілки має Лукаш:

Лев

Та вже тих сопілок до лиха маєш!

Лукаш:

Ну скільки ж їх?

калинова, вербова та липова, –

ото й усі. А треба

ще й очеретяну собі зробити, –

та лепсько грає.

Лукаш іде до озера і зникає в очереті.

Щодо осики, то в народі вона мала погану репутацію, за легендою, саме на ній повісився Іуда, тому вона вважалася нечистим, проклятим деревом. Для охорони від відьом у деяких регіонах України люди носили при собі «маленькі осикові цурки», а з осиковою лозиною в руках можна було сміливо вирушати вночі куди завгодно. Сопілок із осики не робили. **Відповідь:** д.

9 клас (3 бали)

16. Історію української літературної байки пов'язують, звичайно ж, із творчістю Григорія Сковороди (а), а саме з його «Байками харківськими» (1753–1785). Визначним літературним досягненням Петра Гулака-Артемовського (б) стала поява першої літературної віршованої байки в новій українській літературі – «Пан та Собака» – блискучого зразка сатиричного твору. Байки П. Гулака-Артемовського утвердили в українській літературі жанр класичної байки, який згодом розвинули Євген Гребінка (в), Левко Боровиковський. Розквіт жанру байки в українській літературі пов'язують із іменем Леоніда Глібова (г). До цього жанру також звертався Борис Грінченко (д). **Відповідь:** б.

17. Цитати виділяються лапками. Якщо вони супроводжуються словами автора, розділові знаки ставляться так, як при прямій мові (наприклад, «*Найперша і найголовніша ознака індивідуальності народу – це його мова*», – стверджує М. Шумило; «*Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає*», – ці слова найстиліше виражають головну суть образу Мавки.

Якщо авторська мова починається словами *так зазначає (говорить), ось що сказав, ось як описує* й под., після лапок ставиться тільки тире (наприклад, «*На самих ліричних віршах вже не втриматись – тісно робиться*» – так зазначає Леся Українка ще у 1891 році). **Відповідь:** а.

18. На Україні протягом віків викристалізовувались різноманітні за складом народні інструментальні ансамблі. Спочатку в цих ансамблях провідну роль відводили гусям. Та коли був створений класичний зразок скрипки, утворюється ансамбль трістої музики. Він зберігся й відіграє визначну роль у народному музичному побуті й у наш час.

Назвали цей ансамбль трістою музикою тому, що до його складу входять три виконавці: скрипаль, цимбаліст (або виконавець на іншому інструменті) та бубніст. Найбільш поширені такі типи трістої музики: скрипка, басоля (віолончель) і бубон – у центральних областях України; скрипка, цимбали, бубон або ж барабан – у західних областях.

Про свою трісту музику гуцули створили поетичну легенду.

Три легені – скрипаль, цимбаліст та сопілкар – закохалися в дівчину. Вибираючи собі нареченого, дівчина запропонувала їм принародно змагатись у грі на музичному інструменті: чиє виконання народ визнає найліпшим – за того вийде заміж.

Кожний легінь грав на своєму інструменті найулюбленішу мелодію. Та ж виконання було таким майстерним, що жодний не одержав переваги. Тоді дівчина звеліла кожному зіграти одну й ту саму пісню, – але й цього разу не розсудили найкращого...

Залишилося останнє – грати легіням разом. Та від сумісної гри народилася нечувана досі, чарівна музика й народ вирішив – не слід розлучати легінів.

А музику ту назвали *трістою музикою*. **Відповідь:** г.

19. Бражником називають великого метелика з різноманітним забарвленням. На теренах Київської русі бражкою часто називали настій із меду. Бражник-метелик дуже любить поласувати медом. Для цього він навіть може проникнути у бджолиний вулик. Деякі ентомологи висувають версії, що бражник видає тихі скрипучі звуки, схожі на звуки бджолиної матки, які гіпноотично діють на бджіл. Це дозволяє метелику відвернути увагу комах у вулику й пити мед, не боячись за своє життя. **Відповідь:** в.

20. Слово *лісник* не може бути синонімом до решти. Воно означає лісового сторожа. Усі інші слова можуть мати значення ‘фахівець із лісівництва’, ‘той, хто лісівництвом займається’. **Відповідь:** г.

21. Батьки за дівчину давали своєрідну данину, яка називалася куничною. Назва походить від давньої грошової одиниці – куни. До середини XIII століття слово *куна* часто замінювало термін *срібло* й могло позначати гроші взагалі. **Відповідь:** д.

22. Згідно з чинними акцентуаційними нормами, правильно ці слова слід наголошувати так: *фóльга, отáман, áркуш, валовій, показник, цéнтнер, оптóвий*. **Відповідь:** в.

23. Усі названі ознаки притаманні конфесійному стилю сучасної української літературної мови: «*Тебе взиваємо, правдивого Бога... Не зсилай на нас ні турбот, ні голоду, ні нагальної смерти, огню, потоми, щоб не відпали від віри нетверді вірою*». *Перифрастичність* означає широке використання *перифраз* (‘стилістичний прийом, коли кого-, що-небудь називають не прямо, а описово, за його найхарактернішими рисами, ознаками; описовий мовний зворот, ужитий замість звичайної назви кого-, чого-небудь’). **Відповідь:** в.

24. Із грецької мови до нас прийшли терміни: *синтаксис* – ‘побудова, поєднання, порядок’; *морфологія* – ‘форма, вигляд’ + ‘слово, вчення’; *орфоенія* – ‘правильний’ + ‘мова, мовлення, слово’; *фраз* – ‘спосіб вираження, зворот’.

З латинської мови маємо термін *фігура* – ‘образ, вигляд’. **Відповідь:** б.

25. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) **к(і)= о т ЛЯ РЕ в С ь кий**; б) (ш)арф=**фра н**(ожиці) **ко**(ровай); в) **в И г о в С ь ки**(т)=**й**; г) **кар пен(ь) ко**(лос)-**кар**(топля) (л)**и**(мон) **й**(од); д) (м)=**н еч у**(чени)**й-лев** (ци)= **иц**(ркул)**ь кий**.

Іван Котляревський, Іван Франко, Іван Карпенко-Карий, Іван Нечуй-Левицький – відомі українські письменники, а Іван Виговський – гетьман Війська Запорозького в 1657–1659 роках. **Відповідь:** в.

9 клас (5 балів)

26. Усім відомі українські народні прислів’я:
Скільки вовка не годуй, а він все в ліс дивиться.
Люди дякують дощеві, а подорожній лає.
Аби болото, а чорти знайдуться.
Шабля ранить тіло, а слово -- душу.

Повна версія українського народного прислів’я *Береженого Бог береже* така: *Береженого Бог береже, а козака шабля*. **Відповідь:** в.

27. Назва цієї пісні «Рече та стогне Дніпр широкий...». Це знаменитий початок (дев'ять строф) з балади Т. Г. Шевченка «Причинна», написаної орієнтовно в 1837 році в Петербурзі. Пісня стала своєрідним гімном українців.
Відповідь: г.

28. Подано зображення чотирьох Державних символів Президента України:
а – Знак Президента України; б – Гербова печатка Президента України;
в – Булава Президента України; г – Прапор (штандарт) Президента України.

На останньому зображенні – Малий Державний герб України, один із чотирьох офіційних символів держави (поряд із прапором, гімном і Конституцією). **Відповідь:** д.

29. Назва села *Бортничі* походить від слова *бортники* – 'категорія залежних від феодалів селян, які збирали мед диких бджіл в бортях (дуплах дерев)'.

Назва річки *Гонтарівка* пов'язана з терміном *гонтар* ('покрівельник').

Місто *Бровари* отримало свою назву, очевидно, від слова *бровар* ('пивовар').

Назва селища *Гути* від *гута*, терміна, яким в Україні здавна називали місце виготовлення скла та скляних виробів.

А от назву річки *Стривігор* пов'язують зі значенням 'струмінь, текуча вода' (пор. *Стрий, Стримба, Стрипа*). **Відповідь:** б.

30. Марію Вілінську (Марка Вовчка) було оштрафовано за неблагонадійне зображення головного героя в повісті «Кармелюк». **Відповідь:** г.

10–11 клас (1 бал)

1. Пароніми – слова, а також фразеологічні одиниці, синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними за формою, унаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обігруватися зі стилістичною настановою. Від паронімів необхідно відрізнити різні варіанти слова, що мають однакове значення, наприклад: *капля* – *крапля*, *лицар* – *рицар*, *іржа* – *ржа*, *жираф* – *жирафа*. Паронімами є слова *буран* ('сніжна буря; завірюха, метелиця в степу') і *бурун* ('навальна піниста хвиля'). **Відповідь:** в.

2. Оазис – це острівець рослинності поблизу природної водойми в пустелі. За величиною оазиси можуть бути як невеликими місцинами, так і цілими містами із сільськогосподарською діяльністю та промисловістю. У нашу мову слово *оазис* потрапило із західноєвропейських мов (фр. *oasis*, англ. *oasis*, нім. *oase* ← лат. *oasis* ← грец. *oasis* за назвою єгипетського міста Оасія).
Відповідь: г.

3. Кайдашева сім'я з однойменної повісті Івана Нечуя-Левицького сварилася через грушу. **Відповідь:** г.

4. Сполука *дванадцятро ножиць* має збірний числівник *дванадцятро*; *п'ятірка*, *чверть* – іменники, *парні й мала* – прикметники. **Відповідь:** д.

5. *Кав'яр* – стара назва риб'ячої ікри. (*Везе Марко... червоного Вина з Цареграду Відер з троє у барилі, І кав'яру з Дону* (Т. Шевченко); *Рука тяглася до чарки, котилась слинка, глядячи на шматочки жовтогарячого балика, чорного кав'яру, срібно-блискучого оселедця* (Панас Мирний) [Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973. – Стор. 67]. **Відповідь:** в.

6. Цей уривок з балади Т. Г. Шевченка «Причинна» став народною піснею-романсом завдяки чудовій музиці композитора В. Заремби. **Відповідь:** б.

7. Михайло Старицький і Микола Лисенко були троюрідними братами. Батько геніального українського композитора Миколи Лисенка – Віталій Лисенко – був двоюрідним братом матері Старицького й після її смерті опікувався племінником. **Відповідь:** г.

8. *Перехоплювати дух* може від страху або хвилювання, таке саме значення мають усі вислови, окрім фразеологізму *ганяти вітер по світу*, який означає 'ледарювати, проводити час у розвагах'. **Відповідь:** д.

9. Числова частина підмета може бути виражена іменником із числовим значенням (*ряд, низка, частина, більшість, меншість, юрба* тощо), тоді присудок має форму однини: *Більшість студентів склала іспит на «відмінно»*.

Множину тут маємо тоді, коли друга частина підмета є багатоелементною (*Більшість студентів, аспірантів, викладачів прийшли на зустріч*); присудок віддалений від підмета (*Більшість студентів, які прийшли на мітинг, проголосували за текст ухвали*); присудки однорідні (*Більшість шахтарів не підтримали профспілкових лідерів і не розпочали страйку*). **Відповідь:** в.

10. Слова *хвостик, мостик, носик, столик* утворені суфіксальним способом і є зменшеними формами від іменників *хвіст, міст, ніс, стіл*. Лексема *зонтик* походить від голландського терміна мореплавства *zonnedeck*, буквально означає 'сонцепокриття' (від *zonne* 'сонце', *deck* 'покривало'). Спочатку лексему було запозичено як *зондек*, але поступово слово змінилося на *зонтик*, у якому далі під впливом слів типу *хвостик, мостик, носик* виокремився суфікс -*ик*. Отже, в українській мові слово зазнало ускладнення морфемної будови. **Відповідь:** г.

11. Дієслово *набувати* має значення ‘збирати, наживати, нагромаджувати протягом певного часу, ставати, робитися яким-небудь’ (наприклад, *набувати досвіду, ваги, репутації, вигляду*). Слава є результатом наполегливої праці, упертої боротьби, а тому її не *набувають*, а *здобувають*. **Відповідь:** г.

12. У слові *металобрухт* (металевий брухт) другий компонент *брухт* має значення ‘ламані або придатні тільки для переробки металеві предмети; ламань’. Така лексема є тавтологічною, оскільки містить у своєму значенні дублювання першого компонента. **Відповідь:** а.

13. Існування цих форм зумовлене наявністю в українському словнику слів *спроможність, здатність і здібність*, проте слід пам’ятати, що *здібністю* називаємо вроджений дар (талант), *здатністю* – уміння, придатність до чогось, *спроможністю* – можливості для здійснення чогось. Тому українські словники фіксують як єдиний варіант слово *конкурентоспроможність*. **Відповідь:** в.

14. Тему визвольної боротьби українського народу послідовно відображено в *думах та історичних піснях*. *Козацькі пісні* також пов’язані з історією народу, проте належать до соціально-побутових творів і містять мотиви прощання з родиною, битви з ворогом, героїчної загибелі козака, оспівують героїзм захисників вітчизни, готовність молодих патріотів пожертвувати родинним затишком. У цих піснях часто йдеться не про вчинки, а про емоції ліричного героя. *Рекрутські пісні* – твори про важку службу юнаків у російській царській армії та у війську Австро-Угорської імперії. Тут звучить тривога за долю рідних, туга за домівкою, за хліборобською працею, відсутність надії на звільнення, нарікання на долю тощо. *Казка* – твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру з настановою на вигадку. *Балада* – твір з драматичним сюжетом. В історичних баладах змальовували життя козака, його смерть на полі бою, розповідали про горе, яке приносить людям війна. **Відповідь:** г.

15. *Жнивир* – ‘той, хто збирає врожай, бере участь у жнивах’.

Жниварка – ‘машина, яка жне хлібні рослини’.

Штукатур – ‘робітник, фахівець із штукатурення чого-небудь’.

Штукатурка – 1. ‘дія за значенням штукатурити’; 2. ‘будівельний розчин, яким покривають поверхню будівель, внутрішніх приміщень тощо’.

Митник – ‘службовець, який збирає мито’.

Митниця – ‘установа, що здійснює контроль за провозенням товарів через кордон і за оподаткуванням їх’.

Сторож – ‘особа, яка охороняє кого-, що-небудь’.

Сторожка – ‘приміщення для сторожа або військових вартових’.

Стюард і *стюардеса* мають спільне значення ‘буфетники, офіціанти на пасажирському морському судні, на літаку’; крім того *стюард* – ‘в Англії – управитель великого господарства’; *стюардеса* – ‘працівниця авіаційного

транспорту, що супроводить пасажирські літаки, стежить за порядком, обслуговує пасажирів; бортпровідниця'. **Відповідь:** в.

10–11 клас (3 бали)

16. В українському побуті широко використовувалися рушники. Відповідно до функціонального призначення вони мали назви *стирок* (для посуду), *утиральник* (для рук і обличчя). Вишиті рушники вішали над іконами (*наобразники, божнички*), навколо портретів Т. Г. Шевченка, народних картинок. Рушники вішали також на кілок, від чого вони дістали назву *кілкові*. Серед наведених назв не позначає різновид рушника тільки *ситняк* ('багаторічна трав'яна рослина родини осокових, що росте на болотах та луках'). **Відповідь:** д.

17. Постфікс – це афікс, що знаходиться в позиції після закінчення або формотворчого суфікса й виконує словотворчу або формотворчу функцію (наприклад, *слухатися, який-небудь, слухай-но, усе-таки*). Термін *постфікс* запропонував І. О. Бодуен де Куртене. У слові *бізнесвумен* виділяємо суфіксоїд (морфема, що за своїми ознаками належить до проміжних між коренем і суфіксом) *-вумен*, що вказує на особу жіночої статі. **Відповідь:** г.

18. Ім'я *Євгенія* запозичене з грецької мови, де воно означало 'благородна'. У розмовній мові це ім'я має відповідники *Ївга, Югіна, Женя*. **Відповідь:** б.

19. У тлумачному словнику української мови слово *понеділкувати* має два значення: 'дотримуватися звичаю не працювати по понеділках' та 'дотримуватися звичаю поститися по понеділках'.

Понеділкуванням називали поширений у давні часи звичай поститися та молитися в понеділок. У цей день не виконували важкі роботи й такі, що потребували тривалого часу, наприклад, прядіння. Раніше понеділкували лише одружені жінки заради щасливого життя. Коріння звичаю варто шукати в шлюбних обрядах, де «понеділкування» було прописано особливою статтею. Звичай нічого не робити в понеділок обговорювався батьками нареченої до вступу в шлюб. Згодом звичай понеділкування (постування) перейняли й чоловіки. Читаємо в І. Котляревського: «*Иди, небого, не журися, Попонеділкуй, помолися, Все буде так, як я сказав*», у І. С. Нечуя-Левицького: «*Він понеділкував і постив дванадцять п'ятниць на рік*», а також у М. Л. Кропивницького: «*І живемо по-божому, і в церкву вчащаємо, і постів додержуємо... Чи ви понеділкуєте? Аякже, вже третій рік*». **Відповідь:** в.

20. 1) *Лиш боротись – значить жить* (цитата з поезії І. Я. Франка «VIVERE MEMENTO!» (1883).

2) *Мене любов ненависті навчила* (цитата з вірша Лесі Українки «Грішниця» (1896) (збірка «Думи і мрії»).

3) *Не за обличчя судить, а за серце* (відомий афоризм Григорія Сковороди).

4) *Все гине – слава не поляже* (Тарас Шевченко, послання «До Основ'яненка» (1839).

5) *Молодість щаслива тим, що в неї є майбутнє* (так писав про цю найкращу пору життя Микола Гоголь).

Відповідь: б.

21. З 1991 року в Україні існує премія імені Івана Франка Національної спілки письменників України, що присуджується за переклад і популяризацію української літератури за кордоном. **Відповідь: а.**

22. *Парадиз* (грец. Παράδεισος) – рай, місце заспокоєння душі; *Едем* – райський сад, що згадується в Біблії (книга Буття), місце первісного проживання людей; рай; *Єлисейські поля* – небесний рай у міфології давніх греків; *Аркадія* – земний рай; поняття пішло від географічної назви як поетичний образ країни щасливого життя, безтурботності й радості.

Тартар (грец. Τάρταρος) – у давньогрецькій міфології – глибочезна безодня, що знаходиться під царством Аїда. Вона на стільки ж віддалена від поверхні землі, на скільки від землі віддалене небо. Пізніше автори стали вважати Тартар найвіддаленішим місцем пекла. **Відповідь: г.**

23. Із грецької мови до нас прийшли терміни: *оксиморон* (οξύμωρον) – букв. ‘дотепно-безглузде’ – фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття; *епітет* (ἐπίθετον) – букв. ‘прикладене, додане’ – художнє означення; *алегорія* (ἀλληγορία) – букв. ‘інакомовлення’ – один із видів образного називання, коли абстрактне поняття або судження передається через конкретний художній образ; *синекдоха* (συνεκδοχή) – букв. ‘співвіднесення, співрозуміння’ – вид метонімії, що ґрунтується на суміжності кількісного характеру при відношенні між цілим та його частиною (Українська мова : Енциклопедія. – К.: «Укр. Енцикл.», 2000. – 752 с.) **Відповідь: б.**

24. Вплив козаччини досить суттєво позначився на фразеології. Українська мова нараховує сотні прислів'їв і приказок про життя та подвиги козаків, їхню зброю, Січ тощо. До таких належить і фразеологізм *місяць – козаче сонце*, адже багато розвідок козаки робили саме вночі під повним місяцем. Таким чином, козачим сонцем називали повний місяць. **Відповідь: б.**

25. Прочитаймо ребус (для цього, звісно, треба знати деякі правила розшифровки ребусів): а) пу(анти) (к)лю(ч)=й; б) ше в Ч (п)ен(ь) ко(мпас); в) кул(ьбаба) (ви)ш=і(н)і=ш; г) (м)=н еч у(чени)й-лев (ци)= иц(ркул)ь кий; д) ми(ло) р(ак) ни(т)=й(ки).

І. Нечуй-Левицький разом з І. Пулюєм завершив задуманий Т. Шевченком і здійснюваний П. Кулішем перший переклад Святого Письма українською мовою. **Відповідь:** д.

10-11 класи (5 балів)

26. Першооснови сучасного українського правопису необхідно шукати в орфографічній системі Олекси Павловського, що знайшла відображення в праці «Грамматика малоросійського нарѣчія» (СПб, 1818). Іван Огієнко називає Олексу Павловського «батьком нового правопису», оскільки «він перший звернув увагу на багатство української мови, на звук *i*, і він перший пробив велику дірку в старім етимологічнім правопису на користь правопису фонетичного: він перший почав передавати той звук, що походить з давніх *o*, *e*, *ь*, через *i*, наприклад: *пiнь*, *стiль*, *тобi*, *собi*, *лiто*, *сiю*. До Павловського ці звуки часом передавали через букву *u*, і тільки він перший запримітив недоладність такого писання...» (Огієнко І. (Митрополит Іларіон). *Історія української літературної мови*. – К., 1995. – С. 232). Подовження м'яких приголосних учений передавав через подвійне написання відповідних букв (після першої букви писав м'який знак (*кlochьчь* – «кlochчя»), м'якість у сполученнях приголосних науковець позначав буквою *ь* (*трясьця* – «трясця»). **Відповідь:** а.

27. *Лист запорожців турецькому султанові* – письмова пам'ятка історії Запорозької Січі. Лист є відповіддю запорозьких козаків на вимогу турецького султана Мехмеда IV.

Гадяцький договір (застаріла назва – «*Гадяцькі статті*») – угода, укладена з ініціативи гетьмана Івана Виговського між Річчю Посполитою й Гетьманщиною, що передбачала входження останньої до складу Речі Посполитої під назвою «Великого князівства Руського».

Літопис Самовидця – козацький літопис староукраїнською мовою, одне з фундаментальних джерел з історії Східної Європи XVII століття, зокрема періоду Хмельниччини й Руїни в Україні.

Березневі статті 1654 року (інші назви – «*Статті Богдана Хмельницького*», «*Березневі статті Богдана Хмельницького*», «*Статті війська Запорозького*») – угода між російським царським урядом і українською козацькою старшиною, комплекс документів, які регламентували політичне, правове, фінансове й військово-становище України після Переяславської ради.

Конституція Пилипа Орлика – договір гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика зі старшиною та козацтвом Війська, який визначав права і обов'язки усіх членів Війська. Пам'ятка української політико-філософської та правової думки. За оцінкою українських істориків, є однією з перших європейських конституцій нового часу. Повна назва: «*Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького між Ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і між генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом*

Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами утверджені обома сторонами вільним голосуванням і Ясновельможного гетьмана урочистою присягою підтверджені року від Різдва Христового 1710, Квітня 5, в Бендерах». **Відповідь:** в.

28. У першому рядку всі наведені слова – *омофони*, тобто звучать однаково, але можуть мати різне написання (*біль* – ‘страждання’ й *білль* – ‘законопроект’, *надія* – ‘сподівання’ та *Надія* – жіноче ім’я, *клинок* [кли^оно^к] – ‘холодна зброя’ та *кленок* [кли^оно^к] – ‘маленький клен’, *сонце* – ‘небесне світило’ та *сон це*); у другому рядку всі слова – *омографи*, тобто пишуться однаково, але мають різне звучання (*приклад* і *приклад*, *білізна* та *білизна*, *сім’Я* та *сім’я*, *мука* й *мукá*); третій рядок містить *повні омоніми* (*гіпербола* – ‘перебільшення’ й *гіпербола* – ‘геометрична незамкнена крива’, *гармонія* – ‘милозвучність’ і *гармонія* – ‘музичний інструмент’, *пастушок* – ‘маленький пастух, дитина-пастух’ і *пастушок* – ‘невеличка пташка’, *конституція* – ‘основний закон’ і *конституція* – ‘будова, фізіологічні особливості організму’), а п’ятий – *омоформи* (*діти* – дієслово та *діти* – іменник, *мов* – сполучник і *мов* – іменник у формі множини родового відмінка, *варта* – іменник і *варта* – прикметник жіночого роду, *поле* – дієслово дійсного способу третьої особи та *поле* – іменник).

У четвертому рядку слова є багатозначними. *Земля* – це ‘планета’, ‘грунт, речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори’, ‘країна, держава’; *метелик* також є багатозначним словом; серед значень, які фіксує словник, можна натрапити на такі: ‘комаха’, ‘краватка’, ‘листівка’. До багатозначних належить також іменник *голова*. Він також має кілька значень: ‘частина тіла’, ‘мозок’, ‘особа, яка керує зборами’, ‘основне в чомусь, авторитетна людина’. Слово *хліб* може означати харчовий продукт, зерно, зернові культури в цілому, засоби до існування. Таким чином, у рядку (г) усі слова є багатозначними. В інших наведено омоніми. **Відповідь:** г.

29. Чоловіче ім’я *Костянтин* походить від латинського слова *constans*, що означає ‘постійний’, ‘стійкий’; *Іван* – біблійне (єврейське) ім’я, у буквальному перекладі означає ‘буде помилуваний’; *Георгій* – ім’я, що в перекладі з грецької мови означає ‘землероб’; *Олександр* – давньогрецьке ім’я, що означає ‘мужній захисник’. Первісно ім’я Володимир було язичницьким, але було включене Церквою до християнського переліку імен, оскільки його носив князь Київський Володимир Святославович, який хрестив Русь і був згодом проголошений святим. При Хрещенні ж Володимир Великий взяв собі ім’я *Василь*, що в давньогрецькій мові означає ‘цар, царственний’. **Відповідь:** в.

30. Протягом 1577–78 рр. під ім’ям Іоан IV Молдавським господарем був Іван Підкова. **Відповідь:** б.

